

Robert Vannoy, Misingi ya Unabii, Hotuba ya 11 Manabii na Dini, Je, Manabii Walikuwa Waandishi?

Mapitio: Je, Manabii Walikuwa Waandishi?

b. Shule ya Uhakiki wa Fasihi Inaendelea   Katika kijitabu kuhusu utungaji wa vitabu vya unabii tukiuliza, “Je, manabii walikuwa waandishi?” tuliangalia mtazamo wa kitamaduni kwamba manabii walikuwa waandishi. Tulianza kwenye b., “Shule ya Uhakiki wa Fasihi,” ambayo pia ingewaona manabii kama waandishi, lakini kisha kujaribu kupanga katika vitabu vya unabii kile kilichokuwa halisi, kile kilichotoka mkononi mwa nabii ambaye jina lake limepewa kitabu hicho, na kupanga hilo kutoka kwa nyongeza za baadaye. Nilitaja mara ya mwisho vitabu viwili ambavyo mara nyingi huzingatia kuhusu usomi wa uhakiki ni Isaya na Danieli. Nadhani sehemu ya sababu ya umakini unaotolewa kwa Isaya na Danieli ni utabiri wa muda mrefu wa ajabu unaopatikana katika sehemu ya pili ya Isaya pamoja na wingi wa maono ya Danieli. Wale ambao wana aina ya mawazo ya kihistoria-ya uhakiki yenye mtazamo wa ulimwengu wa mwangaza ambao haukubali kuwepo kwa uingiliaji kati wa ajabu na wa kimungu katika mambo ya wanadamu na hakika hawaoni ufunuo wa kimungu jinsi Biblia inavyouwakilisha. Wana tatizo, kwa kurejelea Koreshi, kwa mfano katika sehemu ya pili ya Isaya, ambaye aliishi muda mrefu baada ya nabii Isaya, au utabiri wa muda mrefu ulio nao katika kitabu cha Danieli pamoja na unabii wa muda mrefu wa Danieli kuhusiana na nyenzo za kiekatoljia mahususi kwa wakati wa Antiochus Epifanes ambaye aliishi katika karne ya pili KK. Danieli angeweza kujua kuhusu hilo? Kwa hivyo, hitimisho lilifikiwa kwamba sehemu ya pili ya Isaya haikuandikwa na mwandishi yule yule kama sehemu ya kwanza ya Isaya na kwamba kitabu cha Danieli kiliandikwa baadaye na si na nabii wa awali Danieli.

1. Isaya 40-66 Inaendelea

b. "Kuna tofauti katika lugha na mtindo katika sehemu mbili za kitabu."

Tulianza kuangalia baadhi ya hoja ambazo watu wenye mtazamo huo hutumia

kudai kwamba Isaya 40 haitoki kwa Isaya. Katika kijitabu hicho kilicho chini ya ukurasa wa kwanza, ninafupisha hoja tatu. Kwanza, "Dhana na Mawazo katika Isaya 40-66 ni tofauti na dhana na mawazo katika sehemu ya kwanza ya kitabu (1-39)." Pili, "Kuna tofauti katika lugha na mtindo katika sehemu mbili za kitabu." Tatu, "Kuna tofauti katika historia na ukweli." Tulikuwa tumeshughulikia majibu katika hoja za kwanza kwamba dhana na mawazo katika Isaya 40-66 hutofautiana na dhana katika sehemu ambazo hazijapingwa katika sehemu ya kwanza ya kitabu. Sidhani kama tulifanya mengi na hoja ya pili ambayo iko kwenye ukurasa wa tatu, yaani, hoja inayotokana na tofauti katika lugha na mtindo. Nadhani hiyo ni hoja muhimu zaidi kuliko ya kwanza kwa sababu hoja ya kwanza inahusisha uamuzi wa kibinafsi wa jinsi dhana na mawazo yanavyopaswa kuwa tofauti ili kuhitaji mwandishi tofauti. Kama nilivyosema, sioni sababu kwa nini Mungu hangeweza kumfunulia Isaya nyenzo kuhusu mada ya mtumishi wa Bwana katika sehemu ya mwisho ya huduma yake ndefu badala ya mapema. Ni dhana mpya lakini hiyo haihitaji mwandishi mpya.

Unapofikia lugha na mtindo, hoja ni muhimu zaidi. Driver huorodhesha maneno mengi yanayotokea katika 40-66 lakini si katika 1-39 au maneno yanayotokea mara kwa mara katika 40-66 lakini mara chache katika 1-39. Kwa hivyo kutokana na mtazamo huo unaanza kuangalia matumizi ya maneno na unaona tofauti. Kwa kujibu inaweza kusemwa kwamba haipaswi kushangaza kwamba unapata maneno au misemo tofauti katika sehemu ya pili ya kitabu ikilinganishwa na ya kwanza kwa sababu kuna tofauti ya mada. Ikiwa una tofauti ya mada ungetarajia tofauti katika matumizi ya maneno. Kwa hivyo sidhani kama hoja hiyo inashawishi pia.

Hoja kali zaidi kutoka kwa mtindo ni kwamba mambo fulani yasiyo ya kawaida ya lugha yanayoendana na wakati wa baadaye yanapatikana katika Isaya 40-66. Driver anasema hili kwenye ukurasa wa 240 katika *Utangulizi wake wa Agano la Kale*. Kuangalia hili kwa undani kutahitaji muda mwingi, kwa hivyo sitaki kutumia muda mwingi kulihusu lakini wacha nikupe mifano michache. Katika kazi ya Aalders kuhusu *An Utangulizi wa Agano la Kale* ambapo anazungumzia hoja za Driver na zingine, anabainisha kuwa hoja moja ya kimtindo wanayotoa ni upendeleo katika Isaya wa pili

kwa neno la kwanza la umoja *'ani* badala ya *'anoki*, kama unavyojua vyote ni viwakilishi vya nafsi ya kwanza. Hii inasemekana inaonyesha, basi, matumizi ya lugha baadaye. Katika Isaya 40-66 *'ani* hutokea mara 79 *'anoki* hutokea mara 29. Kwa hivyo, ndiyo, kuna upendeleo wa *'ani* katika Isaya 40-66. Lakini basi kile Aalders anachoonyesha ukiangalia Hagai na Zekaria, ambazo ni wazi baada ya uhamisho kuhusiana na Hagai, *'anoki* haionekani kabisa; *'ani* ni mara 5 na *'anoki* mara 0. Katika Zekaria *'ani* hutokea mara 9 na *'anoki* mara 0. Ukirudi kwa Ezekieli—mapema kidogo kisha Hagai na Zekaria—unapata *'ani* mara 162 na *'anoki* mara 1. Kuna tukio hapo. Kile ambacho Aalders anabainisha ni kwamba tabia ya kutotumia *'anoki* wakati wa Isaya 40-66 haikuwa imeendelea hadi wakati wa Ezekieli. Hiyo inaelekea kusema kwamba Isaya alikuwa mapema kuliko Ezekieli. Kwa maneno mengine, kwamba sehemu ya pili ya Isaya ina muundo wa matumizi ambao hauendani na nyakati za baada ya uhamisho. Kwa hivyo Isaya lazima awe mapema kuliko Ezekieli. Kwa hivyo unaweza kuangalia baadhi ya mambo haya ya matumizi ya lugha na kuuliza maswali kuyahusu.

Nadhani upande wa pili wa sarafu, yaani ukurasa wa 4, unaweza pia kupata pointi za makubaliano ya lugha kuhusu kile unachoweza kukiita mambo yasiyo ya kawaida ya lugha katika kitabu kati ya sehemu hizo mbili. Kwa mfano, usemi wa mara kwa mara unaotumiwa na manabii, “Bwana asema hivi,” una tofauti katika Isaya na tofauti hiyo hutokea katika Isaya pekee. Tofauti hiyo inachukua nafasi ya “*'amar*” kamili na “*yomer*” isiyokamilika hivyo kuonyesha kitendo cha muda mrefu, “Bwana asema hivi.” Tofauti hiyo ni ya kipekee kwa Isaya. Imetumika katika 1-39 na pia katika 40-66 katika marejeleo tofauti, na kuna marejeleo zaidi yanayopanuka hadi kitabu kizima. Kwa hivyo ukweli kwamba usemi huo ni wa kawaida katika manabii wote lakini hutokea katika tofauti katika Isaya na tofauti hiyo hutokea katika sehemu zote mbili za Isaya hakika ni kielelezo kuelekea umoja wa uandishi badala ya waandishi wengi.

1) Rachel Margalioth Akikanusha Hoja Kutoka kwa Mtindo katika Isaya Sasa ninatoa mifano hiyo miwili ya matumizi ya *'anoki* na kutokamilika kwa *yomer* kwa sababu unapoingia katika aina hii ya matumizi ya lugha inaweza kuwa ngumu sana haraka sana.

Nadhani kwamba ikiwa unavutiwa nayo na unachukua muda kuifanya na kuangalia baadhi ya fasihi inayoijadili, utagundua kuwa hoja zinaenda pande zote mbili. Haiko wazi kama inavyoonekana. Lugha na mitindo ni tofauti katika sehemu ya kwanza ya kitabu kuliko sehemu ya pili ya kitabu. Kuna utafiti uliofanywa na mwanamke anayeitwa Rachel Margalioth unaoitwa *The Indivisible Isaiah*. Haujachapishwa lakini ni kitabu muhimu sana. Anasema kwa ufanisi umoja wa kitabu kulingana na makubaliano katika lugha na mtindo. Kwa maneno mengine, hoja imegeuzwa kichwani. Ukiangalia marejeleo yako kwenye ukurasa wa 14, shuka hadi katikati ya ukurasa katika aya hiyo kubwa inayoanza katikati ya ukurasa wa 14. Margalioth anasema, "Kraus anaorodhesha maneno kumi na nane na misemo 'ya kipekee' kwa Isaya 'wa pili.' Baadhi yao, kama anavyokiri, yanapatikana pia katika Isaya 'wa kwanza,' lakini katika sura ambazo Kraus anamhusisha Isaya 'wa pili.'" Sasa hiyo ni ishara kwa baadhi ya wasomi wakosoaji kwamba mfumo wanaouweka kwenye maandishi hauendani na sehemu hiyo ya Isaya. "Lakini hata kama misemo kama hiyo ingepatikana kwa idadi kubwa zaidi, ni uthibitisho gani unaoweza kutolewa kutoka humo? Je, maneno au misemo maalum katika sura nyingine au nyingine inathibitisha chochote? Je, ukweli huo unatoa msingi wa kutenganisha sura hii au nyingine yoyote kutoka kwa mwili wa kitabu? Katika manabii si jambo la kawaida kwa neno moja au zaidi kuonekana mara kadhaa katika sura fulani ingawa hazipatikani hata mara moja katika sura zilizopita. Chukua usemi "kisasi cha Bwana," ambao unaonekana mara kadhaa katika Yereimia 50 na 51, lakini haupatikani tena katika kitabu kizima. Je, hiyo inatosha kutenganisha sura hizi mbili na kitabu?" Anachosema ni kwa sababu tu una maneno mawili yanayoonekana hapo ambayo hayatokei mahali pengine popote, je, hiyo inakupa sababu ya kuhoji kama Yereimia aliandika sura hizo mbili?

"Au tena usemi 'aliyeuawa kwa upanga' unapatikana si chini ya mara kumi katika Ezeieli 31 na 32, lakini hauonekani hata mara moja katika sura zilizotangulia. Je, Ezeieli 31 inaanza Ezeieli ya pili? Katika kila kitabu cha unabii inawezekana kuashiria maneno, vifungu vya maneno, misemo mingi inayoonekana mara kadhaa katika sura moja tu au katika kundi la sura na si mahali pengine popote katika kitabu. Basi,

tunaachwa kuhitimisha kwamba maneno na vifungu hivyo vinapendelewa kulingana na muktadha."

2) Hoja za Margalioth kwa Umoja wa Isaya   Unaona, ikiwa una lugha tofauti inaweza kuhusishwa zaidi na mada yoyote ya mjadala au ujumbe maalum ambao nabii anatoa katika sura hizo mahususi. "Kuhusu hoja kwamba sehemu mbili za kitabu cha Isaya zinatofautiana katika lugha na mtindo, ambazo Ben Zeev anazona kuwa ni jambo ambalo haliwezi kuthibitishwa kwa mfano, tutaonyesha katika kitabu hiki, kwa mamia ya mifano, kwamba kinyume chake ni kweli. Sio tu kwamba sehemu hizo mbili zinafanana katika lugha na mtindo, lakini zinavutia kwa umoja wao kwa kuwa kufanana kati yao hakuwezi kuhusishwa na ushawishi wowote ... Mfumo hapa utaonyesha umoja wa sehemu zote mbili," na aya hii inayofuata iko kwenye kijitabu hicho kwenye ukurasa wa 4 ambapo Margalioth anaelezea mifumo anayotumia, "Baada ya kuainisha kitabu cha Isaya kwa mada, tumeonyesha kwamba kuhusu kila mada sehemu zote mbili hutumia misemo isiyohesabika inayofanana ambayo ni ya kipekee kwa kitabu hiki pekee. Pia imethibitishwa kwamba misemo maalum inaonyesha nguvu sawa katika sehemu zote mbili na pia matumizi sawa. Hata misemo ya kawaida hutofautishwa kwa matumizi maalum yanayofanana katika zote mbili. Sehemu ya pili inabadilisha maneno ya kwanza. Utapata kwenye ukurasa wa 4 na kwenye ukurasa wa 5 na ukurasa wa 6 ni masomo anayotumia kuainisha kitabu cha Isaya kwa maudhui ya mada.

Sitasoma makala yote hayo lakini hebu tuangalie machache tu ya uainishaji wake wa mada. Nambari 1., "Majina ya Mungu" na kile anachoorodhesha hapo ni majina ya kimungu yanayotumika pekee katika Isaya ambayo yanapatikana katika sehemu zote mbili. Kwa maneno mengine, majina ya Mungu ambayo hayapatikani mahali pengine popote—"Mtakatifu wa Israeli," kwa mfano, yanapatikana katika sehemu zote mbili za kitabu. Au "Majina ya Watu wa Israeli," kuna maneno kumi na moja maalum kuhusu watu wa Kiyahudi ambayo yanapatikana katika sehemu hizo mbili. Angalia nambari 9 "Maneno ya Maonyo;" maneno ishirini na moja tofauti ya kemeo la pekee kwa Isaya na la kawaida kwa sehemu zote mbili. Nambari 10, "Maneno ya Adhabu;" maneno ishirini

na tisa maelezo maalum ya udhalilishaji, sawa katika mtindo katika sehemu zote mbili za Isaya. Kwa hivyo kuna mada kumi na tano kama hizo zinazoelezwa katika sehemu zote mbili za kitabu cha Isaya, na katika visa vingi ni ya kipekee kwa kitabu cha Isaya. Kwa hivyo nadhani Margalioth amechukua mtindo huu na hoja ya lugha na kutoa hoja nzuri kwa umoja wa kitabu na mwandishi mmoja. Tutarudi kwenye hili baada ya dakika chache.

3) Umoja wa Urekebishaji

Kwa muda mrefu hoja hizi za ukosoaji zilitawala uwanja huo na kuwashawishi wasomi wengi wa Biblia kwamba kulikuwa na waandishi wengi wa kitabu cha Isaya na kukitegemea aina za hoja za Driver na wengine. Hoja hizi kama zile za Margalioth za umoja wa lugha na mtindo katika sehemu zote mbili za kitabu sasa zinakubaliwa hata na wasomi wakosoaji. Lakini hilo haliwaongozi kwenye hitimisho kwamba Isaya ndiye mwandishi wa kitabu hicho. Sasa watazungumzia umoja wa kufupisha. Kwa maneno mengine, waandishi hawa wengine waliiga mtindo wa Isaya kwa hivyo unapata umoja wa utunzi lakini hakuna mwandishi hata mmoja. Nilisema nitarudi kwenye hilo baadaye. Lakini katika kujibu hoja hii ambayo Margalioth ametoa na wengine, angalia katikati ya ukurasa wa sita.

4) Mark Rooker   Kwa majadiliano ya hivi karibuni kuhusu matumizi ya lugha na mada ya Isaya tazama Mark Rooker, “Kuanzia Isaya 40-66: Ushahidi wa lugha unasema nini?” Hilo lilikuwa katika Jarida la Theolojia la Westminster juz. 58 mnamo 1996—makala muhimu sana ikiwa una nia ya aina hii ya kitu. Katika makala haya Rooker anatoa mifano kadhaa ya jinsi matumizi ya lugha katika Ezekieli na Kiebrania cha baada ya uhamisho yanavyoakisi sifa za baadaye za lugha kuliko zile tunazopata katika Isaya 40-66. Tena inakuwa ya kiufundi kidogo lakini anatoa kesi nzuri sana na anatoa vielelezo vya kushawishi sana. Hitimisho lake ni kwamba ikiwa "wasomi wakosoaji wataendelea kusesitiza kwamba Isaya anapaswa kuorodheshwa katika kipindi cha uhamisho au baada ya uhamisho, lazima wafanye hivyo mbele ya ushahidi tofauti kutoka kwa uchambuzi wa

kidiakronia," yaani, uchambuzi unaotumia historia ya maendeleo ya lugha ya Kiebrania na matumizi ya lugha kwa wakati.

Hitimisho langu kwa hoja ya lugha na mtindo ni kwamba haiwezi kutoa uthibitisho wa mwisho kwa yoyote kati ya misimamo hii, ingawa masomo ya kidiakronia hutoa hoja yenye nguvu zaidi ya uhalisi na umoja. Kwa vyovyote vile ni kweli kwamba kuzingatia lugha na mtindo hakuhitaji waandishi wawili au zaidi katika Isaya—hii ndiyo hoja yangu.

5) Uchambuzi wa Kompyuta wa Data ya Lugha Suala jingine ambalo wakati mwingine huja katika mjadala huu ni uchambuzi wa kompyuta wa matumizi ya lugha ambao unianza kuonekana katika masomo ya Biblia . Ukiangalia ukurasa wa 15 wa nukuu yako katika ufafanuzi wa NICOT wa John Oswalt kuhusu kitabu cha Isaya ambapo anajadili suala hili. Anasema, “Kitu kilicho karibu zaidi na uthibitisho halisi wa ukosefu wa umoja katika utunzi kinaonekana katika uchunguzi wa kuvutia wa Y. Radday, *The Unity of Isaiah in Light of Statistical Linguistics* . Radday alifanya utafiti wa kompyuta wa vipengele vingi vya lugha vya kitabu cha Isaya na akavilinganisha katika sehemu mbalimbali za kitabu. Kama mhibiti alisoma vipande vingine vya fasihi, vya kibiblia na vya nje ya kibiblia, ambavyo vilisifika kuwa vimetoka kwa mwandishi mmoja. Kutokana na utafiti huu alihitimisha kwamba tofauti za lugha zilikuwa kali sana kiasi kwamba mwandishi mmoja hangeweza kutoa kitabu kizima cha Isaya. Kama inavyotarajiwa, hitimisho hizi zilikubaliwa kwa idhini na wasomi wakosoaji ambao waliona msimamo wao kama unathibitishwa...

Maswali kadhaa yanaweza kuulizwa na mbinu ya Radday. Utoto wa uwanja wa isimu ya takwimu unaibua maswali kadhaa.” Hapa kuna jambo muhimu sana. “Je, bado tunajua vya kutosha kuzungumza kwa kujiamini kuhusu mipaka inayowezekana ya tofauti katika matumizi ya mtu fulani?” Ukiangalia maisha ya miaka sitini, matumizi ya lugha ya mtu hubadilika kiasi gani baada ya muda? “Hakuna hata moja kati ya haya linalopaswa kuhoji uadilifu ambao utafiti wa Radday ulifanyika na kufanywa, lakini ni kuonyesha kwamba ushahidi bado si wa kweli kama hati ambayo sura ya 1-39

ingeonekana.

Sasa kuna tanbihi mbili. Unaona kwamba mara tu baada ya swali hilo kuhusu "mipaka ya tofauti katika matumizi ya lugha ya mtu," kuna tanbihi nambari 5. Tano inafuata hapa, "Kumbuka kwamba aina nyingine ya utafiti wa kompyuta wa sifa za kitabu ulisababisha hitimisho kwamba ni muundo wa umoja." Kwa maneno mengine, uchambuzi wa kompyuta na hitimisho linalotokana nacho ni tofauti. Utafiti uliofanywa na R. Posner ulihitimisha kwamba muundo si umoja, lakini matokeo yake yalionyesha mgawanyiko tofauti wa kitabu kuliko wa Radday. Sasa unaona kuna matokeo mengi ya aina yoyote ya uchambuzi wa kompyuta, kulingana na jinsi ulivyoanzisha programu ya kufanya uchambuzi—kuna mambo mengi hapo.

Tanbihi nyingine inavutia. Nambari sita, "Ni jambo la kushangaza kwamba wale waliosifu uaminifu wa mbinu ya Radday kama ilivyotumika kwa Isaya hawakuwa na uhakika sana kuhusu uaminifu wake aliporipoti hivi karibuni kwamba mbinu hiyo hiyo ilianzisha umoja wa Mwanzo." Kwa hivyo hoja hiyo ya nadharia za ukosoaji inakata pande zote mbili. Njia moja na Mwanzo, njia nyingine na Isaya. Bila shaka muongo ujao utakuwa na matumizi mengi zaidi ya uchambuzi wa kompyuta wa maandishi ya Biblia pamoja na hitimisho zilizotolewa. Itakuwa ya kuvutia kuona jinsi inavyoendelea, lakini hata katika hatua hii si kitu ambacho hitimisho kamili zinaweza kutolewa. Sidhani kama hoja zinazotegemea lugha na mtindo ni za uhakika kwa njia yoyote ile. Lakini nadhani unachoweza kusema ni kwamba hoja zinasema kwamba huwezi *kukataa kwa uhakika* kwamba Isaya angeweza kuwajibika kwa sehemu ya pili ya kitabu.

3. Hoja kutoka kwa Usuli wa Kihistoria

Hoja ya tatu ni, "Hoja kutoka kwa Usuli wa Kihistoria." Huenda ndiyo hoja muhimu zaidi. Nadhani haiwezi kupingwa kwamba sura za 40-66 zinaonyesha usuli tofauti wa kihistoria kuliko 1-39. Katika sehemu ya mwanzo ya Isaya kuna kemeo nyingi kwa watu wa Israeli na utabiri kwamba Mungu atawapeleka taifa uhamishoni kwa ajili ya dhambi zao. Tunapofika sehemu ya pili ya kitabu hupati aina hiyo ya nyenzo. Dhana ni kwamba tayari wako uhamishoni na kwamba hukumu tayari imetokea. Msisitizo katika

sehemu ya pili ya kitabu ni ahadi ya Mungu kwamba wataokolewa kutoka utumwani mwao. Katika sehemu ya kwanza ya kitabu una marejeleo mengi kwa Waashuri. Walikuwa adui mkubwa wa Israeli wakati huu. Ahazi amekufa. Lakini katika sehemu ya pili ya kitabu sio Waashuri wanaoonekana bali ni Wababeli na kuinuka kwa Koreshi Mwajemi. Bila shaka, Koreshi anatajwa kwa jina. Watu wa sehemu ya pili ya kitabu wako utumwani kwa Wababeli lakini wataokolewa. Kwa hivyo kuna tofauti dhahiri ya kihistoria katika mtazamo wa kihistoria kati ya kitabu cha kwanza na cha pili.

a. Maelezo Sasa kwa kuzingatia kwamba hilo linabishaniwa unaweza kulielezea kwa njia mbili. Jinsi mkosoaji anavyopendekeza ni kwamba sehemu ya pili ya kitabu imeandikwa na mwandishi tofauti aliyeishi baada ya uhamisho ambao tayari ulikuwa umeanza na ulikuwa karibu kusitishwa. Israeli ilikuwa karibu kuachiliwa ili kurudi katika nchi yao. Njia ya pili unayoweza kuelezea hilo ni kwamba Isaya aliandika sehemu zote mbili za kitabu lakini katika sehemu ya pili ya kitabu kusudi lake lilikuwa kuwafariji Israeli baada ya Israeli kwenda uhamishoni kwa tangazo kwamba Mungu angewakomboa.

Ukichukulia mtazamo huo kwamba Isaya ndiye mwandishi, basi lazima ujibu swali linalopatikana mara kwa mara katika fasihi: Je, kuna sababu yoyote kwa nini Isaya aandike kitu ambacho kingerejelea hali iliyotokea zaidi ya karne moja baada ya wakati wake?

3. Isaya wa Pili Tofauti Kihistoria Wengine husema, “Hapana, hilo halina maana yoyote.” Wanatumia hilo kubishana kwamba mtu mwingine ndiye aliyeandika sehemu ya pili ya kitabu. Tazama ukurasa wa 16 wa manukuu yako kutoka kwa Mwongozo wa Agano la Kale wa Whybray's Librarys kwa Isaya aya ya b, ambapo anasema, "Inaelekezwa wazi kwa kundi la watu ambao wamehamishwa kutoka nchi yao na nguvu inayoshinda, ambayo pia inatajwa kwa jina: Babeli. Katika vifungu vinne Babeli inatajwa kwa jina kwa maneno haya na hali hii ya kihistoria inathibitishwa katika vifungu vingine vingi. Sura ya 40-55 basi, isingekuwa na maana katika karne ya nane, wakati watu wa

Yerusalemu na Yuda walikuwa bado wanaishi nyumbani chini ya utawala wa wafalme wao wenyewe; wakati Babeli, mbali na kuwa nguvu kubwa, ilikuwa—na ilibaki hadi kuanguka kwa Ashuru mwishoni mwa karne ya saba KK, muda mrefu baada ya kifo cha Isaya—mmoja tu wa miji ya Milki ya Ashuru; [Babeli ilikuwa sehemu ya Milki ya Ashuru wakati wa nabii Isaya.] na wakati Koreshi alikuwa bado hajazaliwa na himaya ya Uajemi haikuwa bado." Hiyo ndiyo hoja ya historia. "Kwa upande mwingine, kila kitu katika sura hizi kinaeleweka vizuri kama ujumbe wa nabii wa karne ya sita kwa Wayahudi waliohamishwa huko Babeli. Kwa maneno mengine, hoja ni kwamba ikiwa Isaya aliandika haya, yasingekuwa na maana kwa watu wa wakati wake walioishi chini ya hali tofauti kabisa. Jambo lingekuwa nini? Kwa hivyo unauliza swali: Je, kuna umuhimu wowote kwa Isaya 40-66 kwa watu wa wakati wa Isaya mwenyewe? Nenda kwenye ukurasa wa 13 wa manukuu yako kwa Hobart Freeman ambaye anajadili hilo katika *Utangulizi wake kwa Manabii wa Agano la Kale*. Maoni yake ni, "Si kila unabii unahitaji kufuatiliwa hadi hali halisi ya kihistoria ya kisasa, wala kutumika moja kwa moja kwa kizazi ambacho unazungumziwa." Haiwezi kudumishwa, kama Driver anavyodai, kwamba 'nabii husema siku zote, mwanzoni kwa watu wa wakati wake: ujumbe anaouleta unahusiana kwa karibu na hali za wakati wake: ahadi na utabiri wake... unalingana na mahitaji ambayo huhisiwa.'"

b. Matatizo na Mtazamo Huo - Hitaji la Maneno ya Faraja. Migongano dhahiri ya dhana hii ya unabii ni Zekaria 9-14, ambayo ni ya wakati ujao, Danieli 11-12 ni ya wakati ujao, na Isaya 24-27 katika sehemu ya kwanza ya Isaya, ambayo mara nyingi huitwa "Ufunuo Mdogo." Hapo Isaya anazungumzia kuhusu siku ya Bwana na nyakati za mwisho. Hii bila shaka si kupuuza uhusiano wa jumla wa unabii na hali ya kihistoria, ambayo yote hurekodi usemi wa unabii. Kwa hivyo jibu la Freeman ni kwamba si kila unabii lazima uhusike moja kwa moja kwa kizazi ambacho unazungumziwa. Mara nyingi ndivyo ilivyo, lakini pia kuna wakati ambapo unabii wa aina ya eskatolojia huja ambao ni wazi unazungumziwa kushughulikia hali ambayo itatimia muda mrefu baada ya kila mtu ambaye nabii alizungumza naye kuondoka.

Maoni yangu hapa ni kurudi kwenye ukurasa wa 7 wa kijitabu huku Freeman akiwa sahihi kwa kadiri anavyosema, inaonekana kwangu sura za 40-66 zina kusudi kuhusiana na watu wa siku za Isaya. Sura za mwanzo za kitabu cha Isaya zilikuwa na malengo mawili: kutangaza kwa taifa dhambi yake na hitaji la kutubu; kisha pili aliwaambia kwamba Mungu angewaadhibu kwa kuwapeleka uhamishoni. Msisitizo huo wote uko wazi sana katika sehemu ya kwanza ya kitabu. Kulikuwa na baadhi waliomsikiliza na kumuunga mkono Isaya, ingawa kwa ujumla ujumbe wake haukupokelewa vizuri. Alikuwa ameambiwa kwamba wakati wa wito wake, kama ilivyoandikwa katika Isaya 6, kwamba ujumbe wake ungeangukia kwenye masikio ya viziwi. Nadhani zaidi na zaidi ilikuwa ikionekana wazi kwamba watu walikuwa wakimwacha Mungu. Unabii wa Isaya 6:9-10 ulikuwa ukitimizwa na ilikuwa wazi kwamba uhamisho uliotabiriwa katika 6:11-12 ungefuata bila shaka.

Baada ya kifo cha Hezekia, mwanawe, Manase akawa mfalme. Chini ya utawala wa Manase taifa lilianguka katika uasi mbaya. 2 Wafalme 21 inaelezea uovu wa wakati wa Manase, mfalme mwovu zaidi wa ufalme wa kusini. Kulingana na mapokeo ya Kiyahudi, Isaya alikatwa vipande vipande wakati wa utawala wa Manase. Kuna taarifa katika sura ya kumi na moja ya Waebrania kuhusu kukatwa vipande vipande na wengine wanafikiri hiyo ni dokezo kwa Isaya ambaye alikuwa akiwakimbia mawakala wa Manase katika shimo la mti. Mti ulikatwa na kwa hivyo, alikatwa vipande vipande. Sasa inaweza kuwa ni ya uwongo, lakini ni wazi kwamba Isaya bado aliishi wakati wa Manase, ingawa, ukiangalia kichwa cha kitabu, kinasema katika Isaya 1:1, "Maono ya Isaya wakati wa utawala wa Uzia, Yothamu, Ahazi na Hezekia." Haimtaji Manase.

Lakini ukiangalia Isaya 37:38 katika mojawapo ya masimulizi hayo ya kihistoria unasoma, "Siku moja alipokuwa akiabudu katika hekalu la mungu wake Nisroki. [Huyu ni Senakeribu mfalme wa Ashuru], wanawe Adrammeleki na Shareza wakamuua kwa upanga, nao wakakimbilia nchi ya Ararati. Na Esarhadoni mwanawe akatawala mahali pake." Esarhadoni alianza kutawala mwaka wa 681 KK Manase alianza kutawala mwaka wa 687 KK Kwa hivyo mwaka wa 681, Manase alikuwa tayari kwenye kiti cha enzi. Kwa hivyo inaonekana wazi kwamba huduma ya Isaya ilienea hadi kipindi cha Manase.

Sasa kwa nini Manase hakutajwa katika kichwa cha habari? Baadhi wanafikiri kwamba Isaya aligeuka kutoka huduma ya hadharani hadi aina ya huduma ya faragha zaidi na mabaki ya Israeli waliomcha Mungu zaidi wakati wa Manase wakati kila kitu kilikuwa kibaya sana na kwamba sehemu ya pili ya kitabu inatoka katika kipindi hicho cha wakati.

Lakini ili kurudi kwenye takrima yetu hapa, Manase alipokuwa mfalme, Yuda alimwacha Bwana. Kwa hivyo baada ya kifo cha mfalme mwema Hezekia, lazima iwe ilikuwa wazi kwa Isaya kwamba taifa zima halingetubu. Uhamishoni ulikuwa jambo lisiloepukika. Hili lingekuwa dhahiri pia kwa watu wa kweli wa Mungu, mabaki ya kimungu, na chini ya hali hizo hakungekuwa tena na haja ya kuendelea kuleta ujumbe huu wa kemeo na hukumu. Kulikuwa na hitaji jipya. Hitaji jipya lilikuwa kuleta maneno ya faraja na tumaini kwa watu wa kweli wa Mungu, wale waliokuwa wakimfuata Isaya, watu wachache waliokuwa wafuasi wa kweli wa Mungu. Watu hao walipoona kwamba hukumu na uhamisho vilikuwa vinakuja na havikuepukika kama Isaya alivyokuwa, inaonekana kwangu, kuna umuhimu wa ujumbe wa faraja na tumaini . Ndiyo, utaenda uhamishoni, lakini uhamisho hautakuwa wa milele. Utaweza kurudi. Kwa hivyo ujumbe kwamba Mungu angewaokoa watu wake ungekuwa faraja kwa watu wa kweli wa Mungu hata wakati wa Isaya, na pia faraja kwa wale watu ambao baadaye wangepitia uhamisho huo na wangepitia kwamba Mungu hakuwa amewaacha.

Naweza kusema kwamba Ufalme wa Kaskazini ulipelekwa uhamishoni mikononi mwa Waashuri wakati wa uhai wa Isaya. Utawala wa Uzia ulikuwa kuanzia 729 hadi 715. Ufalme wa kaskazini ulianguka mwaka 721 kwa Waashuri, kwa hivyo hiyo ilikuwa wakati wa uhai wa Isaya. Kwa hivyo watu wa Yuda walijua kuhusu uhamishoni. Walijua hukumu hiyo hiyo ilikuwa imetangazwa juu yao. Inashangaza kwamba katika kumbukumbu za Senakeribu anadai sio tu kwamba aliwapeleka watu uhamishoni kutoka ufalme wa kaskazini bali pia kuwapeleka mateka kutoka nchi ya Yuda. Kwa hivyo kulikuwa na hata watu kutoka Yuda, ukikubali kumbukumbu za Senakeribu, waliokwenda uhamishoni wakati wa uhai wa Isaya. Kwa hivyo nadhani ujumbe huo una umuhimu kwa wakati huo. Uhamishaji sio mwisho. Mungu bado yuko pamoja na watu wake. Bado kuna wakati ujao mbele. Watarudi kutoka uhamishoni. Nenda juu ya ukurasa

wa tisa: Kwa hivyo, huku nikiubali kwamba historia ya Isaya 40-66 ni ya watu ambao tayari wako uhamishoni, huku jiji lao likiwa limeharibiwa na hekalu likiwa magofu, sioni sababu yoyote kwa nini kifungu hicho hakikuandikwa na Isaya mwenyewe karne moja kabla ya uhamisho wa Babeli. Hakuna sababu ambayo inaweza kuwa muhimu kwa watu wa wakati wake.

c. Muhtasari Hitimisho Kwa hivyo nadhani hizo ndizo hoja kuu tatu za kuhitimisha kwamba sehemu ya pili ya Isaya haikuandikwa na nabii Isaya. Tofauti katika dhana na mawazo, tofauti katika lugha na mtindo, au tofauti katika historia—sidhani kama hoja yoyote kati ya hizo inahitimisha kwamba lazima kuwe na Isaya wa pili kuandika sura za 40-66. Kwa hivyo hoja hizo za msingi zinashindwa kuthibitisha wingi wa uandishi.

d) Hoja Baadhi ya Mwisho za Umoja wa Isaya – Nukuu za Agano Jipya Nadhani, kinyume chake, kuna sababu zenye nguvu za kudumisha uandishi wa Isaya . Kwanza, hakuna ushahidi wa maandishi kwamba kitabu hicho kiliwahi kuwepo katika kitu chochote isipokuwa umbo lake la sasa lililounganishwa. Bila shaka, jambo la kuvutia ni kwamba miongoni mwa Hati-kunjo za Bahari ya Chumvi tuna hati ya kitabu kizima cha Isaya kutoka karne ya pili KK, ambayo inashuhudia umoja wake. Hiyo ni ya zamani sana. Septuagint pia haiwatenganishi, ambayo ilitoka 250-200 KK Kwa hivyo, ushahidi wa hati za awali sana unaunga mkono umoja.

Pili, na nadhani muhimu zaidi, ni kwamba una ushahidi wa Agano Jipya kuhusu uandishi wa Isaya. Isaya amenukuliwa mara 21 hivi katika Agano Jipya. Nukuu hizo zimechukuliwa kutoka sehemu zote mbili za kitabu kutoka sura ya 1, 6, 8, 9, 10, 11, 29, 40, 42, 53, 61, na 65. Kumbuka hasa Yohana 12:38-40 ambapo unasoma “Hii ilikuwa ili neno la nabii Isaya litimie. ‘Bwana, ni nani aliyeamini ujumbe wetu, na mkono wa Bwana umefunuliwa kwa nani?’” Hiyo ni kutoka Isaya 53:1 hiyo ni sehemu ya pili ya kitabu. “Kwa sababu hii hawakuweza kuamini kwa sababu kama Isaya alivyosema mahali pengine, ‘Amepofusha macho yao na kuifisha mioyo yao, wasiweze kuona kwa macho yao, wala kuelewa kwa mioyo yao, wala kugeuka, nisiwaponye.’” Hiyo ni kutoka

Isaya 6:10. Kwa hivyo hapo hapo katika nukuu hiyo moja una nukuu moja kutoka sehemu ya pili ya kitabu na nukuu moja kutoka sehemu ya kwanza ya kitabu. Zote mbili zinasemekana kuwa kutoka kwa nabii Isaya. Katika mstari wa 41, Yohana anaongeza Isaya alisema hivi "kwa sababu aliona utukufu wa Yesu na akasema habari zake." Katika Luka 4:17 unasoma kwamba kitabu cha nabii Isaya kilipewa Yesu na kwamba alisoma kutoka sura ya 61 na hiyo imenukuliwa hapo. Hiyo iko katika sehemu ya pili ya kitabu. Katika Matendo 8:30, towashi wa Kushi alikuwa akimsomea nabii Isaya na anachosoma ni sura ya 53. Kwa hivyo hizo ni mifano kadhaa ya aina hiyo ya nukuu ya Agano Jipya ambayo inahusisha wazi nyenzo kutoka sehemu ya pili ya kitabu na nabii Isaya.

e) Longman na Dillard, Utangulizi wa Agano la Kale Sasa Nilisambaza mbele ya darasa kijikaratasi cha ukurasa mmoja cha kurasa 274-275 kutoka kwa *Utangulizi wa Agano la Kale na Ray Dillard na Tremper Longman, ambacho ni utangulizi wa hivi karibuni wa Agano la Kale na wasomi wawili wa kiinjili wenye uwezo mkubwa*. Nataka kuangalia hili pamoja nawe kwa sababu ya kile wanachofanya na swali hili. Karibu katikati ya aya ya kwanza kwenye ukurasa wa juu 274 Longman na Dillard wanasema, "Kwa kiasi fulani mjadala kuhusu umoja wa Isaya umekamilika, ukiwa na tofauti moja muhimu:" (hiki ndicho kilichotajwa hapo awali) "badala ya umoja unaotokana na mkono wa mwandishi mmoja, kitabu hiki sasa kinaonekana sana kama umoja wa uandishi. Badala ya kumwona Isaya 40-66 kama kazi huru iliyoambatanishwa kwa bahati mbaya na kazi ya nabii wa karne ya nane, baadhi ya wasomi sasa wanasema kwamba Isaya 40-66 haijawahi kuwepo mbali na nusu ya kwanza ya kitabu na kwamba kiliandikwa (kupitia kile ambacho kinaweza kuwa mchakato mgumu wa uandishi) kulingana na nyenzo za awali." Kwa hivyo ukiangalia fasihi leo mara nyingi una marejeleo ya kitabu kimoja lakini sio marejeleo ya mwandishi mmoja. Kuna uandishi mwingi na wakati mwingine mchakato mgumu sana wa kitabu kufikia umbo la sasa ambalo tunakipata. Kwa hivyo kuna umoja katika kitabu lakini sio umoja wa uandishi.

Sehemu inayofuata ya Dillard na Longman hapa inaitwa "Tathmini" na hapa ndipo wanapotathmini hali ya sasa ya hali na tatizo, "Kwa njia nyingi mawazo ya kisasa kuhusu

Isaya yamepona kutokana na kupita kiasi yaliyobainisha usomi mwishoni mwa karne ya kumi na nane hadi mwanzoni mwa karne ya kumi na tisa." Makubaliano kati ya wasomi wakosoaji yameelekea katika mwelekeo wa kukubali mengi ya yale yaliyopendwa na wahafidhina: kwamba Isaya si matokeo ya ajali isiyotarajiwa na yenye kupingana ndani, bali kwamba kitabu kizima kinaonyesha umoja wa vitu na motifu"—hiyo ndiyo Margalioth alikuwa akizungumzia. Mada hizi na lugha katika sehemu mbili za kitabu zinaendana. "Msingi wa mjadala mwingi umebadilika kutoka kwa kuzingatia kuchanganua maandishi ili kurejesha vyanzo na mazingira, hadi juhudi za kuelezea uthabiti na umoja wa maandishi kama yalivyo."

Hilo linaonyesha mabadiliko kutoka kwa aina ya uchanganuzi wa kidiakroniki hadi aina ya uchanganuzi wa kisynchroniki wa maandishi katika umbo lake la mwisho. Sasa lengo katika miaka 20 iliyopita hivi ni kwamba wanaangalia umbo la mwisho la maandishi, na si kwa kiasi gani lilikuja katika umbo hilo la mwisho. Badala yake wanaangalia kisynchroniki kile kinachoshikilia maandishi pamoja. Hoja kutoka kwa wahafidhina kwa ajili ya umoja wa uandishi kulingana na mada na msamiati wa kawaida sasa zimekuwa sehemu kubwa iliyochukuliwa na kushinikizwa katika huduma ya hoja zisizothibitisha umoja wake bali umoja wa urejelezaji katika kitabu. Nataka kurudi kwenye hilo baadaye na kijitabu hicho kingine lakini hebu tuende mbali zaidi.

"Kwa hakika, mawazo ya ukosoaji na ya kihafidhina yanabaki kugawanyika kuhusu suala la uandishi. Ingawa kuna makubaliano yanayoongezeka kuhusu umoja wa jumla wa Isaya, kwa usomi wa ukosoaji ni umoja unaoundwa kupitia historia ya urekebishaji badala ya umoja unaotokana na mwandishi mmoja mmoja." Katika aya mbili zinazofuata anajadili mtazamo wa kihafidhina na kisha mtazamo wa ukosoaji. Anasema mawazo ya kihafidhina yamejikita katika imani yake ya kitheolojia ya mambo mawili. Kwanza, kuhusu ukweli wa ufunuo wa kinabii ambao roho ya Mungu iliwapa maandishi wa kale mtazamo wa wakati ujao. Pili, kuhusu uadilifu na uaminifu wa Maandiko kwa ujumla, yaani, kauli na maandishi ya utangulizi na nukuu za Agano Jipya zinahitaji kukubalika.

1) Mungu na Utabiri wa Wakati Ujao Mabishano endelevu ya Isaya 40-66 ni kwamba Isaya anatangaza wakati ujao na Mungu anaweza kuutumiza. Kwa maneno mengine, marejeleo hayo kwa Koreshi si aina tu ya marejeleo ya pekee kwa mtawala fulani wa wakati ujao lakini ambayo yamejumuishwa katika hoja endelevu inayopitia kitabu, kwamba Mungu anaweza kutabiri wakati ujao. Mfano mmoja ni mada ya mtumishi ya Masihi atakayekuja. Ni utabiri mwingine wa muda mrefu unaodumishwa na mfuatano wa utumishi ambao ni wa ajabu zaidi, wengine wanaweza kusema, kuliko utabiri wa Koreshi. "Tayari katika Isaya 1-39, Uhamishoni na urejesho vinatarajiwa katika vifungu ambavyo karibu vyote vinachukuliwa kwa ujumla kama Isaya. Katika wito wake nabii anatarajia siku ambayo Yerusalemu ingeharibiwa na kutengwa na watu na anampa mwana jina kulingana na urejesho unaotarajiwa ('Shear-yashubu' inamaanisha 'mabaki watarudi'). Matumizi ya nabii yaliyoenea ya motifu ya mabaki katika Isaya 1-39 yanatarajia tishio litakalotoka Babeli. Nabii aliweka wazi uelewa wake mwenyewe wa kipengele hicho cha unabii wake haukuhusiana na wakati wa karibu, bali wakati ujao wa mbali." Kwa hivyo anasema mambo hayo kuhusu mtazamo wa kihafidhina.

"Maoni ya ukosoaji yamejikita zaidi katika ukweli kwamba Isaya 40-66 inadai mazingira mengine ya kihistoria isipokuwa yale ya Isaya huko Yerusalemu katika karne ya nane." Hiyo ndiyo hoja ya tatu tuliyozungumzia chini ya kichwa "Usuli wa kihistoria." Sasa anasema misimamo yote miwili inahitaji kuchunguzwa na ndivyo anavyofanya kwenye ukurasa wa 275, "Kwa upande mmoja, ikiwa mtu anakubali uhalisia wa Mungu mkuu na msukumo wa kinabii, hawezi kusema, 'Mungu hangeweza kujifunua kwa Isaya hivi.' Imani kama hiyo ya kijinga katika ukosoaji wa kihistoria ni kauli ya kitheolojia kama vile kusisitiza kwamba alifanya hivyo.

2) Ulinganisho na Kumb. 34 Hata hivyo, kwa upande mwingine, wakati wasomi wakosoaji wanapohitimisha kutoka kwa mazingira ya Isaya 40-66 kwamba mwandishi wa sura hizi aliishi mwishoni mwa uhamishoni Babeli, hii kimsingi si hoja tofauti," (Hiki ndicho kiini cha msimamo unaoendelea katika kitabu hiki ambacho kimsingi si hoja tofauti) "kutoka kwa kile ambacho wahafidhina wako tayari kutoa, kwa mfano, kuhusu

Kumbukumbu la Torati 34." Kumbukumbu la Torati 34 ni kifungu kuhusu kifo cha Musa. Tazama kwa nini alitoa hoja, "Chochote mtu atakachohitimisha kuhusu uhusiano wa kihistoria kati ya Musa na Kumbukumbu la Torati, ni wazi kwamba Musa hakuandika simulizi la kifo chake mwenyewe (Kumbukumbu la Torati 34:1-8); mtu aliyeandika sehemu hii ya mwisho ya kitabu hiki aliishi wakati ambapo manabii kadhaa walikuwa wamekuja na kuondoka, lakini hakuna aliye kama Musa. Hii ni kusema kwamba mazingira yanayodhaniwa na sura hii (wakati baada ya kifo cha Musa) yanazuia Musa kuandika. Ingawa Agano Jipya linanukuu Kumbukumbu la Torati na kuihusisha na Musa, hakuna mtu ambaye angebishana kwa dhati kwamba hii ilijumuisha Kumbukumbu la Torati 34. Kwa kutambua kwamba mazingira ya Kumbukumbu la Torati 34 yanahitaji mwandishi aliyeishi baadaye kisha Musa, mwandishi aliyepewa kitabu hicho kwa kawaida, si tofauti sana na kutambua kwamba historia ya Isaya 40-66 inamdhanika mwandishi aliyeishi wakati wa Uhamishoni." Sasa unaona jinsi hoja inavyotolewa. Kitabu cha Kumbukumbu la Torati kwa ujumla kinahusishwa na Musa lakini ni wazi sana kwa sababu ya historia kwamba Musa hakuandika sura ya 34. Kitabu cha Isaya kwa ujumla kinahusishwa na Isaya lakini kwa sababu ya historia yenye sura ya 40-66, si lazima Isaya awe ndiye aliyekiandika. Hoja yao ni kwamba kuna ulinganisho kati ya Kumbukumbu la Torati 34 na Isaya 40-66.

3) Tofauti na Kumb. 34 Ulinganisho

Inaonekana kwangu kwamba mlinganisho huo una shaka. Siko tayari kukubali kwamba uandishi wa Isaya 40-66 umethibitishwa kuwa mtu mwingine zaidi ya Isaya kwa msingi wa hoja hiyo. Nitatoa hoja chache tu. Kumbukumbu la Torati 34 ni mistari kumi na miwili. Ni nyenzo za kihistoria. Inatoa hitimisho la kitabu kwa maana ya kile kinachoongoza hadi 34 ni mabadiliko haya ya uongozi kati ya Musa na Yohana— mabadiliko hayo na Musa na Yohana yanaathiri sana kifo cha Musa. Ukihamia kwa Yohana, Yohana amechukua nafasi ya Musa kama kiongozi wa Israeli. Inaonekana kwangu kuna tofauti ya kiasi na ubora kati ya Kumbukumbu la Torati 34 na Isaya 40-66. Kama nilivyosema, Kumbukumbu la Torati ni mistari kumi na miwili na simulizi la

kihistoria. Isaya 40-66 ni sura 27 za hotuba muhimu na muhimu ya kinabii. Dillard na Longman wanasema kwamba Agano Jipya linanukuu Kumbukumbu la Torati na kulihusisha na Musa. Ndiyo, lakini halinukuu chochote kutoka sura ya 34 na kulihusisha na Musa. Kwa maneno mengine, hiyo ni tofauti kubwa. Tulipoangalia katika Yohana 12:38-40 ambapo sehemu ya pili ya kitabu imenukuliwa na hiyo inahusishwa na Isaya, hakuna kitu kinacholingana na hicho kwa Kumbukumbu la Torati. Tuna marejeleo yanayohusisha Kumbukumbu la Torati na Musa ambayo ni muhimu kwa sababu leo Kumbukumbu la Torati pia linahojiwa, lakini hakuna chochote kutoka sura ya 34 kilichonukuliwa katika Agano Jipya. Kwa hivyo, sina uhakika sana kwamba mlinganisho huo unatosha kuthibitisha uwezekano kwamba Isaya 40-66 haitokani na nabii Isaya.

4) Longman/Dillard - Isaya Hakutajwa katika Isa. 40-66 Angalia wanachosema zaidi, "Isaya hatajwi katika nusu ya pili ya kitabu. Hata hivyo, ukweli wa msukumo wa kinabii hauondolewi kwa njia hiyo: mwandishi aliyeshi baadaye uhamishoni aliona kupitia msukumo wa kimungu kile ambacho Mungu alikuwa karibu kufanya kupitia Koreshi, kama vile Isaya alivyoona kile ambacho Mungu angefanya hivi karibuni na Tiglath-pileseri III. Mwandishi huyu wa baadaye aliona unabii wa Isaya kuhusu matukio ya uhamisho na mabaki yaliyokuwa yakitokea katika siku zake, na aliandika ili kuendeleza na kutumia mahubiri ya Isaya kwa wahamishwa wenzake. Ingawa kutokujulikana kwa nabii huyu mkuu ni tatizo, si jambo la ajabu zaidi kuliko kutokujulikana kwa vitabu vya kihistoria au kitabu cha Waebrania." Ningesema kwamba kutokujulikana kwa hili ni tatizo na hasa kwa sababu, kinyume na vitabu vya kihistoria, huna mstari kama Isaya 1:1. Isaya 1:1 inaanzisha kitabu, "Maono aliyoyaona Isaya mwana wa Amози." Kichwa hicho kinaonekana kuwa kichwa cha kitabu kizima kinachohusishwa na Isaya. Hatuna kumbukumbu zozote kama hizo katika vitabu vya kihistoria. Kwa hivyo aya ya mwisho inasema, "Haipaswi kufanywa kuwa *shibboleth* ya *kitheolojia* au mtihani wa imani ya kawaida. Kwa namna fulani matokeo ya mwisho ya mjadala hayana maana iwe yaliandikwa na Isaya katika karne ya nane au wengine waliotumia maarifa yake yaliyoandikwa baadaye, Isaya 40-66, kwa wazi

yalishughulikiwa kwa kiasi kikubwa kwa mahitaji ya jumuiya ya uhamisho."

5) Jibu la Richard Schultz kuhusu Isaya Kijitabu kingine nilichokupa ni makala iliyochukuliwa kutoka kwa kitabu cha *Evangelicals and Scripture* kilichochapishwa mwaka wa 2004, na makala niliyokupa hapo ni ya Richard Schultz yenye kichwa cha habari, "Kulikuwa na Isaya wangapi na ina umuhimu gani? Msukumo wa kinabii katika usomi wa kiinjili wa hivi karibuni." Nadhani hii ni makala nzuri. Acha nikukumbushe kurasa chache. Angalia anachosema kwenye ukurasa wa 158, chini ya ukurasa, ambapo anazungumzia kuhusu wasomi wa kiinjili walio wazi kwa nyongeza na marekebisho katika maandishi ya Biblia. Anasema, "Kisha, wakidumisha mtazamo wao wa kiinjili kuhusu Maandiko, wananyoosha tu mafundisho ya msukumo ili kufunika kile walichopendekeza." Kwa maneno mengine, anachosema ni kwamba wasomi wengi wa kiinjili huchukua mbinu za wasomi wengi wakosoaji lakini kisha wanapanua mtazamo wao wa msukumo kusema kwamba wahariri hawa wote na matoleo ya baadaye pia yanafikiriwa chini ya fundisho la msukumo. "Hata hivyo, mtu anajiuliza kama nadharia yoyote ya kihistoria-kihakiki ya asili ya fasihi ya kibiblia inaweza kufanywa kukubalika kiinjili mradi tu mtu anathibitisha 'ushiriki mkubwa' wa mwandishi wa jadi katika mchakato."

Anaendelea kusema, "Sijashawishika kwamba uaminifu wa kiakili na ushahidi wa maandishi unahitaji kwamba wainjilisti wakubali kile ambacho wasomi wengi wa Agano la Kale leo wanadai kuhusu historia tata ya utunzi wa kitabu cha Isaya."

Kwenye ukurasa wa 161 katikati ya ukurasa anasema, "Suala ni kama tunaweza kuthibitisha kihalali mfululizo wa maandishi au wahariri waliovuviwa wakati ushiriki wa manabii wengi *haukubaliki* katika maandishi na wakati moja ya sababu za kuwasilisha mchakato mgumu wa utunzi ni dai kwamba Roho wa Mungu *hakuweza* (au angalau labda *hakufichua*) utofauti wa yaliyomo yaliyotambuliwa katika kitabu cha Isaya kwa mtu mmoja tu." Swali zuri.

Nenda kwenye ukurasa wa 162 aya ya pili, "Watoto [wa Yale] wanawashutumu wahafidhina kwa kumfanya Isaya kuwa 'mtabiri wa wakati ujao,'" kwa mtindo huo

maalum wa kihafidhina. Na katika aya inayofuata Schultz anasema, “Marejeleo yenye kutatanisha kwa Koreshi labda ndiyo sababu kuu kwa nini wasomi wengi wa kiinjili wameacha, au angalau wanahoji, tafsiri ya mwandishi mmoja. Hata hivyo, katika Isaya 41-42, uwasilishaji wa Koreshi unalinganishwa na ule wa mtumishi, picha zote mbili zikitumika katika misemo inayofanana. Ikiwa Koreshi tayari yuko uwanjani, je, mtumishi huyo pia awe wa wakati mmoja wa nabii aliyejifanya Isaya wa Pili?” Nenda chini kwenye mistari michache, “Hata hivyo, ikiwa ingewezekana kwa nabii kuzungumza wakati huo kuhusu kuja kwa mkombozi wa kiroho, Yesu, karne saba zijazo, je, ni shida kufikiria Isaya kuhusu Yerusalemu akimzungumzia Koreshi, mtangulizi wake wa kisiasa, karne mbili tu zijazo?”

6) Jibu la Vannoy kwa Longman/Dillard Sasa nenda kwenye ukurasa wa mwisho wa aya ya pili ukurasa wa 170, ambapo tunarudi kwenye swali letu la kwanza, “Kulikuwa na Isaya wangapi na kuna umuhimu gani.” “Dillard na Longman wanadai kwamba ‘kwa namna fulani matokeo ya mwisho ya mjadala hayana maana.’ Kinyume chake, nimejaribu kuonyesha kwamba kuna matokeo makubwa ya kupitisha hitimisho la kihistoria-kihakiki kuhusu asili ya msukumo wa kinabii, unabii wa utabiri, mshikamano wa balagha na maendeleo ya kitheolojia katika vitabu vya kinabii—matokeo ambayo yanapuuzwa, kupuuzwa au kukataliwa katika fasihi ya hivi karibuni ya kiinjili (na isiyo ya kiinjili) ambayo tumeyachunguza.” Kwa hivyo huu ni mjadala unaoendelea. Unaweza kupendezwa kusoma zaidi juu yake, lakini hatusomi makala hiyo yote; nimeangazia mambo machache tu.

2. Daniel – Kuna Makubaliano ya Jumla kati ya Wasomi Wakuu wa Kihakiki ambayo Kitabu cha Hadithi cha Danieli

Nambari 2., “Kuna makubaliano ya jumla miongoni mwa wasomi wakuu wa ukosoaji kwamba kitabu cha Danieli ni cha kubuni.” Wanasema kiliandikwa wakati Israeli ilipokuwa ikiteseka chini ya Antiochus Epifane muda mfupi kabla ya 165 KK. Hata hivyo, kitabu chenyewe kinamwakilisha Danieli kama mtoaaji wa unabii huu kabla

na muda mfupi baada ya kutekwa kwa Babeli na Koreshi mwaka wa 539. Kwa hivyo kuna suala hilo. Tunapaswa kuhusisha nani unabii wa kitabu cha Danieli—kwa Danieli mwenyewe karibu mwaka wa 539, au kwa mtu fulani asiyejulikana aliyeishi katika kipindi cha Makabayo wakati wa karne ya pili KK, karibu mwaka wa 165 KK.

Hizi hapa sababu tatu kuu za hitimisho refu la wasomi wakuu wa ukosoaji, nadhani. Moja ni kile ninachokiita suala la msingi la msingi; ni dhana iliyoenea kwamba kwa ujumla unabii wa utabiri hautokei. Pili, makosa ya kihistoria yanayodaiwa katika kitabu hicho yanasemekana kuakisi asili yake muda mrefu baada ya matukio yaliyoelezwa wakati yeyote aliyekuwa akikiandika hakujua au alikuwa amesahau kile kilichotokea kihistoria. Tatu ni viashiria vya lugha vya kuchelewa vinavyodaiwa.

a. "Unabii wa utabiri hautokei."

Kwa hivyo hebu tuangalie hoja hizo tatu. Dhana a. kwamba "Unabii wa utabiri hautokei." Hilo kimsingi ni suala la mtazamo wa ulimwengu wa kifalsafa. Ikiwa ulimwengu ni mwendelezo uliofungwa wa uhusiano wa sababu na athari ambapo hakuna nafasi ya kuingilia kati kwa Mungu, basi bila shaka huna ufunuo wa Mungu. Isingewezekana kwa Danieli kusimulia matukio yaliyotokea muda mrefu baada ya wakati tunaouhusisha. Ukihitimisha kwamba aina hiyo ya utabiri wa kweli haitokei na haiwezi kutokea ambayo mara moja huibua swali ambalo ni muhimu sana kwa sababu ya umaarufu wake katika kitabu cha Danieli.

1) Danieli 2 na 7 na Nadharia za Ukosoaji   Kwa mfano, je, Danieli katika sura ya 2 na sura ya 7 ni mfuatano wa falme? Katika Danieli 2 una maono hayo ya sanamu yenye kichwa cha dhahabu, kifua na mikono ya fedha , tumbo na mapaja ya shaba na miguu na miguu ya chuma, ambayo ilikuwa ikionyesha mfuatano wa falme nne ambazo zingeingia madarakani katika Mashariki ya Karibu. Mfuatano huo huo wa falme unapatikana katika Danieli 7 lakini hapo unaonyeshwa na aina nne tofauti za wanyama. Sasa badala ya kichwa cha dhahabu, kifua na mikono, tumbo na mapaja na miguu, katika sura ya 7 una simba, dubu, chui na mnyama fulani wa kutisha ambaye jina lake halikutajwa. Tafsiri ya

kitamaduni ya ishara ya wanyama hao, pamoja na sehemu hizo za sanamu ni kichwa cha dhahabu katika sanamu, ni ufalme wa Babeli. Kifua na mikono ni ufalme wa Umedi na Uajemi. Tumbo na mapaja ni ufalme wa Kigiriki, Alexander Mkuu na warithi wake. Miguu na miguu ni ufalme wa Kirumi. Sasa mfuatano huo hauendani na mbinu kuu ya ukosoaji kwa sababu Milki ya Kirumi haikuinuka kihistoria hadi baada ya wakati wa Antiochus Epifania ambaye alikuwa sehemu ya kipindi cha Kigiriki. Hiyo ina maana kwamba wasomi wakuu wakosoaji wanaoandika kitabu hicho katika wakati wa Antiochus Epifania, wanapaswa kupata mfululizo wa falme zilizokuwepo kabla ya wakati kitabu hicho kilipodaiwa kuandikwa au umerudi kwenye utabiri. Ukiwa na ufalme wa Kirumi, huo haukuwapo hata wakati wa Antiochus.

Kwa hivyo, pendekezo la wasomi wakosoaji kwa ujumla lilikubali kwamba kichwa cha dhahabu ni ufalme wa Babeli. Kifua na mikono ni ufalme wa Media usio wa kidini—nasema “usio wa kidini” kwa sababu hakukuwa na ufalme wa Media katika kuwepo kwa uhuru kati ya falme za Babeli na Uajemi. Vyombo vya habari vilikuwa sehemu ya Uajemi kabla ya Waajemi kuiteka Babeli, kwa hivyo wasomi wakosoaji wanaopata mfuatano wa falme nne wanapaswa kuunda ufalme huu wa Media kati ya Babeli na Uajemi wakati kihistoria si sahihi. Lakini basi tumbo na mapaja lazima viwe vya Kiajemi na kisha miguu na miguu vingekuwa vya Wagiriki ili hilo limalizike katika wakati ambao inadaiwa uliandikwa.

Ikiwa basi unabii wa Danieli unaonyesha mfululizo huu maalum wa falme, basi ni makosa kihistoria. Kwa wasomi wakosoaji hilo si tatizo kwani wanadai tu kwamba mwandishi wa unabii huu aliishi karne nyingi baadaye, wakati wa kipindi cha Makabayo. Huenda alichanganyikiwa tu kuhusu mwendo wa awali wa historia na akafikiri kimakosa kwamba kulikuwa na kuwepo kwa uhuru kwa Wamedi kati ya kipindi cha Waajemi na Wababeli. Hitimisho ni, "Tunajua vizuri zaidi kuliko Danieli, mwandishi, yeyote yule , ambaye alikuwa amekosea tu kuhusu mfuatano huo wa falme."

2) Jibu kwa Nadharia Muhimu Mashtaka ya Makosa ya Kihistoria katika Dan. 2 na 7

Kwa hivyo una dhana hii kwamba unabii wa kweli wa utabiri hautokei. Makosa

haya ya kihistoria, kama tulivyoona tu moja ya makosa makubwa ya kihistoria yanayodaiwa ni kuwepo kwa ufalme huu wa Kimedi usioaminika, lakini makosa yao mengine ni pamoja na—nitataja matatu hapa, ambayo hakuna hata moja ni muhimu sana: Marejeleo ya Belshaza badala ya Nabonido wakati Wababeli walipoanguka kwa Waajemi (Danieli 5:30-31) yanasemekana kuwa kosa la kihistoria. "Usiku ule ule Belshaza, mfalme wa Wababeli, aliuawa na Dario, Mmedi, akachukua ufalme akiwa na umri wa miaka 62." Tutarudi kwenye hilo baada ya dakika moja, lakini mara nyingi imekuwa ikibishaniwa kwamba Belshaza hakuwa mtawala, alikuwa Nabonido.

Pili, kwamba mtu anayeitwa Dario Mmedi hakuwahi kuwepo katika muktadha wa kihistoria ambapo amewekwa katika Danieli. Mstari huo huo unazungumzia Dario Mmedi akichukua ufalme. Tatu, kumbukumbu za Nebukadneza kama baba wa Belshaza katika Danieli 5:2 na 22 zingekuwa si sahihi kwa sababu Belshaza angekuwa mjukuu badala ya mwana. Kuna majibu yanayofaa kwa madai hayo yote.

a) Nabonida na Belshaza Kwanza, vyanzo vya kihistoria vya Babiloni vinaonyesha kwamba Nabonidasi alimtaja mwanawe Belshaza kama mtawala mwenza alipokuwa akiondoka Babeli kwenda Ashuru na Arabia kaskazini. Danieli 5:29 inasema walitawala kama mmoja. Inawezekana kabisa kwamba Nabonidasi hakuwapo usiku huo na mtawala mwenzake Belshaza alikuwa mkuu wakati huo wa mpito kutoka utawala wa Babiloni hadi Uajemi.

b) Dario Mmedi ni nani? Pili, ingawa ni kweli kwamba Dario Mmedi hajatajwa nje ya Biblia na kwamba hakuna muda kati ya Belshaza na Nabonidasi katika urithi wa Koreshi wa Uajemi—ni Koreshi aliyechukua ufalme wa Babiloni—hii haimaanishi kwamba Danieli alikuwa na makosa. Mapendekezo kadhaa ya busara yametolewa ambayo yanajaribu kumtambua Dario Mmedi. Inawezekana kwamba hili ni jina lingine la Koreshi mwenyewe, labda jina la kiti cha enzi. Katika 1 Mambo ya Nyakati 5:26 una marejeleo ya mfalme Tiglath-pileseri kama Puli. Je, Koreshi pia alijulikana kama Dario Mmedi? Inawezekana. Baadhi huangalia 6:28 ambapo inasema, “Basi Danieli akafanikiwa wakati

wa utawala wa Dario na utawala wa Koreshi Mwajemi” baadhi hutafsiri hilo kama kupunguza tu—hata utawala wa Koreshi wa kwanza. Kwa hivyo Dario na Koreshi ni sawa. Inawezekana. Wengine wamependekeza kwamba ni mtu mwingine anayeitwa Gubaru, ambalo ni jina linalotokea katika maandishi ya Babeli ambaye Koreshi alimteua kama gavana wa Babeli. Jina lake lilikuwa Gubaru pia anajulikana kama Dario. Unaona ingawa ni kweli hatuna ushahidi wa kutosha kutatua utambulisho wa Dario Mmedi—na hatuna—sidhani kama hiyo ndiyo sababu ya kuhitimisha kwamba kitabu hicho kiliandikwa katika kipindi cha Makabayo au kwamba kitabu hicho lazima kiwe na makosa katika marejeleo ya kihistoria.

c) Nebukadreza kama Baba au Babu? Tatu, kutajwa kwa Nebukadreza kama baba badala ya babu ni matumizi ya kawaida ya Kisemiti. Inashangaza kwamba hilo linatumika hata kama hoja. Ni kwamba tu alikuwa babu na kwamba Belshaza alikuwa mzao. Ukiangalia ukurasa wa 17 na 18 katika nukuu yako DR Davies, ambaye si mwinjilisti, katika kitabu chake cha Mwongozo wa Agano la Kale kwa Danieli anasema, "Maoni ya wakosoaji, hasa mwanzoni mwa karne, yalieleza mengi kuhusu ukweli kwamba Belshaza hakuwa mwana wa Nebukadneza wala mfalme wa Babeli. Hili bado wakati mwingine linarudiwa kama shutuma dhidi ya historia ya Danieli, na kupingwa na wasomi wahafidhina. Lakini imekuwa wazi tangu 1924 kwamba ingawa Nabonido alikuwa mfalme wa mwisho wa nasaba ya Babeli mpya, Belshaza alikuwa akitawala Babeli kwa ufanisi. Kwa hivyo, katika suala hili, Danieli yuko sahihi. Maana halisi ya 'mwana' haipaswi kushinikizwa; hata kama inaweza kuonyesha kutokuelewana kwa upande wa Danieli, kesi kali dhidi ya uaminifu wa kihistoria wa Danieli haiongozwi na kuingizwa kwa hoja dhaifu kama hii." Kwa hivyo hizo ni aina za makosa ya kihistoria ambayo yanadaiwa kuwepo ambayo yanaonyesha kwa wengine kwamba Danieli hakuwa mwandishi . Hebu tupumzike kwa wakati huu.

Imenukuliwa na: Ben Hale
Uhariri mbaya na Ted Hildebrandt

Hariri ya mwisho na Katie Ells
Imesimuliwa tena na Ted Hildebandt